

**BOSHLANG'ICH SINIF O'QUVCHILARIDA TO'G'RI TALAFFUZ
KO'NIKMALARINI RIVOJLANTIRISHNING BOSQICHLI METODIKASI**

Hamdamova Zilola Shaxobiddin qizi,
PROFI UNIVERSITY Navoiy filiali o'qituvchisi
+998907319557, zilolahamdamaova95@gmail.com

Annotatsiya. Mazkur tezisda boshlang'ich sinf o'quvchilarida to'g'ri talaffuz ko'nikmalarini rivojlantirishning bosqichli metodikasi masalasi ochib berilgan. Talaffuz ko'nikmasining shakllanishi bir martalik mashq yoki alohida topshiriq natijasi emas, balki izchil tashkil etilgan pedagogik jarayon ekanligi asoslangan. Har bir bosqichning mazmuni va o'qituvchi faoliyatidagi metodik vazifalar sanab o'tilgan.

Kalit so'zlar: boshlang'ich ta'lim, to'g'ri talaffuz, talaffuz ko'nikmasi, bosqichli metodika, og'zaki nutq, nutqiy faoliyat, diagnostika, mustahkamlash, o'z-o'zini nazorat qilish.

Аннотация. В статье представлена пошаговая методика формирования навыков правильного произношения у учащихся начальной школы. Обосновывается, что формирование произносительных навыков — это не результат выполнения одного упражнения или отдельного задания, а систематически организованный педагогический процесс. Подробно описано содержание каждого этапа и методические задачи, стоящие перед учителем.

Ключевые слова: начальное образование, правильное произношение, произносительный навык, пошаговая методика, устная речь, речевая деятельность, диагностика, закрепление, самоконтроль.

Abstract. This paper outlines a step-by-step methodology for developing correct pronunciation skills in primary school students. It establishes that the formation of pronunciation skills is not the result of a single exercise or isolated task, but rather a systematically organized pedagogical process. The content of each stage and the methodological tasks involved in the teacher's work are detailed.

Keywords: primary education, correct pronunciation, pronunciation skill, step-by-step methodology, oral speech, speech activity, diagnostics, reinforcement, self-monitoring.

Kirish. Boshlang'ich sinf o'quvchisining nutqiy rivojlanishida to'g'ri talaffuz ko'nikmasining shakllanganligi muhim o'rin tutadi. O'quvchining so'z va gaplarni aniq talaffuz qilishi uning fikrini boshqalarga tushunarli yetkazishi, o'qish jarayonida mazmunni to'g'ri ifodalashi hamda og'zaki muloqotda faol ishtirok etishi uchun zarur shartlardan biridir. Amaliyotda talaffuz ustidagi ishlar ko'pincha o'quvchi xato qilganidan keyin uni qayta talaffuz qildirish bilan chegaralanib qolishi mumkin. Bunday yondashuv ayrim xatolarni bartaraf etishga yordam bersa-da, talaffuz ko'nikmasini izchil shakllantirish uchun yetarli emas. Chunki o'quvchining talaffuzidagi qiyinchilikni aniqlash, uning sababini kuzatish, mos metodik ta'sirni tanlash va keyingi nutqiy faoliyatda natijani mustahkamlash o'zaro bog'langan jarayonni tashkil etadi. Shu nuqtayi nazardan, to'g'ri talaffuz ko'nikmalarini rivojlantirishni bosqichli metodik asosda tashkil etish muhimdir.

Asosiy qism. To'g'ri talaffuz ko'nikmasini rivojlantirish metodikasini ishlab chiqishda, avvalo, talaffuzni tayyor holatda beriladigan bilim emas, amaliy faoliyat davomida shakllanadigan ko'nikma sifatida qarash lozim. O'quvchi to'g'ri talaffuzni faqat qoidani bilish orqali egallamaydi. U

to'g'ri nutq namunasini eshitishi, o'z talaffuzini amaliy faoliyatda sinab ko'rishi, xatosini anglab borishi va takroriy qo'llash orqali ko'nikmani mustahkamlashi kerak. Shundan kelib chiqib, boshlang'ich sinflarda talaffuz ko'nikmasini rivojlantirishning quyidagi bosqichli modelini taklif etish mumkin: diagnostik-kuzatuv → tayyorlov → shakllantirish → mustahkamlash → nazorat va o'z-o'zini baholash.

1. Diagnostik-kuzatuv bosqichi. Mazkur bosqichning asosiy vazifasi o'quvchilarning mavjud talaffuz holatini aniqlashdan iborat. O'qituvchi o'quvchining alohida so'zlarni, gaplarni va qisqa matnlarni talaffuz qilishini kuzatadi. Bunda faqat "to'g'ri" yoki "noto'g'ri" degan umumiy baho bilan cheklanmasdan, xatoning qanday holatda yuzaga kelayotganiga e'tibor berish muhim. Masalan, ayrim o'quvchilar so'zni alohida aytganda to'g'ri talaffuz qilishi, biroq gap tarkibida tez gapirganda xatoga yo'l qo'yishi mumkin. Boshqa bir o'quvchi esa yangi so'zlarni o'qishda yoki og'zaki nutqda qiyinchilikka duch kelishi mumkin. Shuning uchun diagnostika talaffuzdagi xatoni qayd etishdan tashqari, uning qaysi nutqiy vaziyatda namoyon bo'lishini aniqlashga ham xizmat qilishi kerak.

2. Tayyorlov bosqichi. Ikkinchi bosqichda aniqlangan qiyinchiliklar bilan ishlash uchun zarur nutqiy sharoit yaratiladi. Bu bosqichda o'qituvchi to'g'ri talaffuz namunasini beradi, o'quvchilarning e'tiborini talaffuzning muhim jihatlariga qaratadi va yangi materialni ongli qabul qilishga tayyorlaydi. Muhim jihat shundaki, o'qituvchi o'quvchining xatosini shunchaki tuzatib qo'yishi emas, balki unga to'g'ri variantni anglash va mustaqil qo'llash imkoniyatini yaratishi lozim. Masalan, o'qituvchi so'zni aniq talaffuz qiladi, o'quvchi uni tinglaydi, kuzatadi va keyin mustaqil ravishda takrorlaydi. Keyingi mashqlarda esa tayyor namunga bog'liqlik asta-sekin kamaytiriladi.

3. Shakllantirish bosqichi. Bu bosqichda to'g'ri talaffuz ko'nikmasi faol nutqiy faoliyat orqali shakllantiriladi. O'quvchilar so'z, so'z birikmasi, gap va kichik matnlar bilan ishlash orqali o'z talaffuzini amalda qo'llaydilar. Bunda talaffuzni faqat takrorlash emas, balki uni turli nutqiy vaziyatlarda qo'llashga o'tish muhim. Masalan: - so'zni namunga ko'ra talaffuz qilish; - so'zni gap tarkibida qo'llash; - berilgan gapni mustaqil aytish; - savolga to'liq javob berish; - qisqa dialogda ishtirok etish; - kichik matnni og'zaki bayon qilish. Shunday qilib, talaffuz alohida mashq doirasidan chiqib, o'quvchining real nutqiy faoliyatiga kirib boradi.

4. Mustahkamlash bosqichi. Shakllangan talaffuz ko'nikmasini barqarorlashtirish uchun o'quvchi uni turli sharoitlarda qayta qo'llashi kerak. Bu bosqichda bir xil topshiriqni mexanik tarzda takrorlashdan ko'ra, o'quvchiga turli nutqiy vazifalar berish maqsadga muvofiq. Masalan, bir mavzu asosida: o'qish → savolga javob berish → rasm asosida gap tuzish → dialog tuzish → kichik hikoya qilish kabi ketma-ketlikni tashkil etish mumkin. Bunday yondashuv o'quvchiga o'zlashtirilgan talaffuz ko'nikmasini turli faoliyat turlarida qo'llash imkonini beradi.

5. Nazorat va o'z-o'zini baholash bosqichi. To'g'ri talaffuz ko'nikmasini rivojlantirishning yakuniy bosqichi natijani aniqlash va o'quvchining o'z nutqiga munosabatini shakllantirish bilan bog'liq. O'quvchiga o'z talaffuzini tinglash, xatosini aniqlash va qayta talaffuz qilish imkoniyatini berish muhim. Bunda o'qituvchi nazorat qiluvchi shaxs bo'lish bilan birga, o'quvchining o'z-o'zini nazorat qilish ko'nikmasini rivojlantiruvchi pedagog sifatida ham faoliyat yuritadi. Masalan, o'quvchiga: "Qaysi so'zni aytishda qiynalding?" "Qaysi so'zni qayta talaffuz qilishing kerak?" "O'zingning talaffuzingni qanday baholaysan?" kabi savollar berish mumkin. Bu jarayonda maqsad o'quvchiga past baho qo'yish emas, balki uni o'z nutqini kuzatishga o'rgatishdir.

Bosqichlar o'rtasidagi metodik bog'liqlik. Taklif etilayotgan metodikaning muhim jihati bosqichlarning bir-biridan ajratilmasligidir. Agar dastlabki diagnostika yuzaki tashkil etilsa, keyingi

bosqichda tanlanadigan metodik vositalar ham aniq maqsadga yo'naltirilmasligi mumkin. Shuningdek, shakllantirish bosqichida erishilgan natija mustahkamlash va nazorat orqali davom ettirilmasa, ko'nikmaning barqarorligi pasayishi ehtimoli mavjud. Shu sababli metodik jarayonni quyidagi mantiq asosida tashkil etish maqsadga muvofiq: aniqlash → tayyorlash → shakllantirish → amalda qo'llash → mustahkamlash → nazorat qilish → takomillashtirish. Mazkur ketma-ketlikda o'qituvchi faqat xatoni tuzatuvchi emas, balki talaffuz ko'nikmasining shakllanish jarayonini boshqaruvchi metodik tashkilotchi sifatida namoyon bo'ladi. Boshlang'ich sinf o'quvchilarida to'g'ri talaffuz ko'nikmasini rivojlantirishda "bir martalik tuzatish" tamoyilidan "izchil shakllantirish" tamoyiliga o'tish muhim. O'quvchi xato qilganida faqat to'g'ri variantni aytirish bilan kifoyalanish o'rniga, xatoning namoyon bo'lish sharoitini kuzatish, mos topshiriqni tanlash, o'quvchiga mustaqil qo'llash imkonini berish va keyingi nutqiy faoliyatda natijani tekshirish zarur. Shu asosda talaffuz ko'nikmasini rivojlantirish jarayonida quyidagi metodik formula taklif etiladi: "Aniqlash – tushuntirish – namuna – amaliy qo'llash – qayta qo'llash – o'z-o'zini nazorat qilish." Mazkur yondashuvning asosiy maqsadi o'quvchini o'qituvchi talaffuzini mexanik takrorlovchi emas, balki o'z nutqiga e'tibor bera oladigan faol subyekt sifatida shakllantirishdan iborat.

Xulosa. Boshlang'ich sinf o'quvchilarida to'g'ri talaffuz ko'nikmalarini rivojlantirish izchil va maqsadli tashkil etilgan metodik jarayonni talab etadi. Talaffuzdagi xatoni aniqlashning o'zi yetarli emas; aniqlangan muammo asosida tegishli pedagogik ta'sirni tashkil etish, uni amaliy nutq faoliyatida mustahkamlash va natijani qayta nazorat qilish zarur. Shu nuqtayi nazardan, to'g'ri talaffuz ko'nikmalarini rivojlantirishni diagnostik-kuzatuv, tayyorlov, shakllantirish, mustahkamlash, nazorat va o'z-o'zini baholash bosqichlarida tashkil etish maqsadga muvofiq. Taklif etilayotgan bosqichli yondashuvning asosiy jihati talaffuzni alohida mashq bilan cheklamasdan, uni o'quvchining izchil nutqiy faoliyati bilan bog'lashdir. Bunday metodik tashkil etish o'quvchining to'g'ri talaffuzni nafaqat o'qituvchi ko'magida, balki asta-sekin mustaqil ravishda nazorat qilishiga zamin yaratadi. Demak, boshlang'ich ta'limda to'g'ri talaffuz ko'nikmalarini rivojlantirish metodikasini takomillashtirishda izchillik, bosqichlilik, amaliy nutqiy faoliyat va o'z-o'zini nazorat qilish tamoyillarining uyg'unligi muhim metodik asos bo'lib xizmat qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Mahmudov N. O'qituvchi nutqi madaniyati. – Toshkent: Alisher Navoiy nomidagi O'zbekiston Milliy kutubxonasi nashriyoti, 2007.
2. Matchonov S. va boshqalar. Boshlang'ich sinflarda ona tili va o'qish savodxonligi ta'limi metodikasi. – Toshkent.
3. Ayupova M.Y. Logopediya. – Toshkent: O'zbekiston faylasuflari milliy jamiyati nashriyoti.
4. Boshlang'ich ta'limda nutqni rivojlantirish va talaffuz ko'nikmalarini shakllantirishga oid ilmiy-metodik tadqiqotlar.